

JEL Classification: G32; L21; M21

Олександренко Ірина, к.е.н., доцент
 Луцький національний технічний університет
<https://orcid.org/0000-0001-6613-8107>
irina_oleks@ukr.net

Вальчишина Вікторія, магістр
 Луцький національний технічний університет
valchyshyna113@gmail.com

Iryna Oleksandrenko, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
 Lutsk National Technical University
<https://orcid.org/0000-0001-6613-8107>
irina_oleks@ukr.net
 Valchyshyna Viktoriia, master
 Lutsk National Technical University
valchyshyna113@gmail.com

УПРАВЛІННЯ РЕНТАБЕЛЬНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

У статті подано теоретичні аспекти управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств, зважаючи на головні сучасні умови їх функціонування. Метою даного дослідження є обґрунтування необхідності управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств та виокремлення головних структурних елементів механізму даного управлінського процесу. В результаті вивчення різних підходів до трактування рентабельності, визначено, що рентабельність – це узагальнюючий відносний показник ефективності діяльності, який дає змогу оцінити розмір прибутку на кожную гривню вкладену в роботу суб'єкта господарювання і виступає індикатором стабільного і успішного його функціонування. На основі сформованого визначення рентабельності, систематизовано ключові її характеристики, які зводяться до її впливу на діяльність будь-якого суб'єкта господарювання. Визначено та систематизовано головні фактори впливу на рентабельність сільськогосподарських підприємств, врахування яких дозволить формувати ефективні управлінські рішення та досягати поставлених цілей. Обґрунтовано необхідність управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств та визначено його сутність, що дозволило сформувати основні структурні елементи механізму реалізації даного процесу. У статті відображено головні принципи управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств, дотримання яких, дозволить даним суб'єктам господарювання ефективно проваджувати управлінські завдання. Детально вивчено основні види забезпечення управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств, які зводяться до наявності програмно-технічного, нормативно-правового, ресурсного та обліково-аналітичного забезпечення. Подано ключові методи, інструменти та важелі управлінського процесу спрямованого на підвищення рентабельності сільськогосподарських підприємств. В результаті теоретичного дослідження, визначено та подано напрями досягнення високого рівня рентабельності сільськогосподарських підприємств, які в основному зводяться до зменшення виробничих витрат та підвищення ефективності кредитної і збутової політики виробників сільськогосподарської продукції. Результати, отримані під час написання статті можуть бути практично використані в діяльності будь-якого сільськогосподарського підприємства, метою якого є пошук альтернативних шляхів зростання прибутку та підвищення рентабельності в сучасних складних економічних умовах.

Ключові слова: витрати, дохід, прибуток, рентабельність, сільськогосподарські підприємства, управління рентабельністю.

PROFITABILITY MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE

The article presents theoretical aspects of profitability management of agricultural enterprises, taking into account the main modern conditions of their functioning. The purpose of this study is to substantiate the need to manage the profitability of agricultural enterprises and to identify the main structural elements of the mechanism of this management process. As a result of studying different approaches to the interpretation of profitability, it is determined that profitability is a generalizing relative indicator of performance, which makes it possible to assess the amount of profit for each hryvnia invested in the work of an economic entity and acts as an indicator of its

stable and successful functioning. Based on the formed definition of profitability, its key characteristics are systematized, which are reduced to its impact on the activities of any business entity. The main factors of influence on the profitability of agricultural enterprises are identified and systematized, the consideration of which will allow to form effective management decisions and achieve the set goals. The necessity of managing the profitability of agricultural enterprises is substantiated and its essence is determined, which allowed to form the main structural elements of the mechanism for implementing this process. The article reflects the main principles of profitability management of agricultural enterprises, compliance with which will allow these business entities to effectively carry out management tasks. The main types of management of profitability of agricultural enterprises are studied in detail, which are reduced to the availability of software and hardware, regulatory, resource and accounting and analytical support. The key methods, tools and levers of the management process aimed at increasing the profitability of agricultural enterprises are presented. As a result of theoretical research, the directions of achieving a high level of profitability of agricultural enterprises are identified and presented, which are mainly reduced to reducing production costs and improving the efficiency of credit and marketing policy of agricultural producers. The results obtained during the writing of the article can be practically used in the activities of any agricultural enterprise, the purpose of which is to find alternative ways to increase profits and increase profitability in today's difficult economic conditions.

Keywords: costs, income, profit, profitability, agricultural enterprises, profitability management.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний стан розвитку підприємств сільського господарства свідчить про низьку ефективність їх діяльності, що обумовлено підвищенням цін на паливно-мастильні матеріали, засоби захисту рослин та мінеральні добрива, витрати яких формують переважну частку собівартості сільськогосподарської продукції. Разом з тим, при збільшенні цін на сировину, зростає собівартість продукції, а в умовах стабільних ринкових цін на готову сільськогосподарську продукцію, агро виробники отримують незначний прибуток, а в окремих випадках – збиток. Недоотримання прибутку чи в цілому наявність збитку, свідчить про нерентабельну діяльність підприємств сільського господарства. Це відповідно, підвищує увагу до визначення різних шляхів забезпечення рентабельності підприємств аграрного сектору економіки, враховуючи різні умови, фактори та ризики. Тобто, існує потреба у постійній роботі націленій на забезпечення рентабельності, провадження якої є неможливим без управління. Разом з тим, актуалізуються питання націлені на вивчення головних положень управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств на теоретичному та практичному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми. Проблемні питання, обумовлені забезпеченням рентабельності сільськогосподарських підприємств вивчались постійно, однак різні часові періоди розвитку аграрного виробництва підвищують інтерес до даної тематики. Загалом, певні питання забезпечення відносної прибутковості і управління рентабельністю підприємств в цілому, та сільськогосподарських зокрема, вивчали: І. Баржанін (Баржанірі, 2013), П. Каминський (Каминський, 2016), К. Ларіонова (Ларіонова, 2022), М. Логвинова (Логвинова, 2018 рік), В. Мартиненко (Мартиненко, 2017), С. Черниш (Черниш, 2013) та інші.

Незважаючи на наявність певних досліджень у даному напрямку, діяльність сільськогосподарських підприємств залежить від низки чинників, які мають мінливий характер, що відповідно потребує постійного вивчення причин їх виникнення та нейтралізації впливу в контексті забезпечення рентабельності, використовуючи різні управлінські засади.

Цілі статті. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств з метою забезпечення її росту в сучасних умовах господарювання.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Рентабельність виступає головним критерієм ефективного здійснення діяльності і від її рівня залежить низка параметрів розвитку будь-якого підприємства. Підприємства, які працюють рентабельно мають змогу вільно

конкурувати на ринках, легко залучати фінансові ресурси та характеризуються низькими операційними та фінансовими ризиками. Поряд із цим, підприємства, які досягають достатнього рівня рентабельності своєї діяльності не відчувають дефіциту різних ресурсів для здійснення безперервної діяльності.

Роль рівня рентабельності для розвитку будь-якого суб'єкта господарювання проявляється у наступному: рентабельність виступає результативним індикатором діяльності; підвищення рентабельності відображає мету будь-якого підприємства; при збільшенні рентабельності зростає інтерес власників до самого підприємства; високе значення рентабельності дає можливість кредиторам бути більш впевненими у можливості отримання відсотків; зростання рентабельності підвищує рівень фінансової стійкості суб'єкта господарювання та дає йому можливість виживати у конкурентній боротьбі на ринку [1, с. 305-306].

Зважаючи на теперішні результати діяльності вітчизняних підприємств, можна свідчити про низьку рентабельність їх діяльності, а в окремих випадках збитковість, що в основному обумовлено факторами зовнішнього середовища. Особливо гострою дана проблема є для сільськогосподарських підприємств, які через низькі ринкові ціни на готову продукцію та високу її собівартість, не можуть гідно працювати і отримувати мінімальний прибуток від реалізації.

Узагальнюючи різні підходи, що наявні в економічних працях, нами подане власний підхід, згідно до якого рентабельність підприємства – це узагальнюючий відносний показник ефективності діяльності, який дає змогу оцінити розмір прибутку на кожен гривню вкладену в роботу суб'єкта господарювання і виступає індикатором стабільного та успішного його функціонування. З огляду на сутність рентабельності, нами визначено її роль для розвитку певного підприємства:

- завдяки рентабельній діяльності, підприємство має змогу збільшувати власний капітал;
- рентабельне підприємство відзначається високим рівнем інвестиційної активності та привабливості;
- якщо підприємство працює рентабельно у нього немає потреби затримувати виконання різних зобов'язань;
- для підприємств, які ведуть рентабельну діяльність збільшуються можливості, щодо виходу на нові товарні та фінансові ринки;
- підприємства, які працюють рентабельно відіграють вагомий роль у формуванні бюджету та розвитку економіки країни.

Окремі із науковців надають рентабельності певних функцій. Зокрема, Каминський П.Д. у своїх дослідженнях зазначає, що рентабельність виконує три функції: ефективності виробництва (забезпечує віддачу на вкладені ресурси в діяльність підприємства); стимулюючу (дає більшу можливість для економічного розвитку і розширення виробництва); бюджетоутворюючу (завдяки рентабельній роботі підприємство має змогу формувати доходи бюджету) [2, с. 162].

На рентабельність підприємства впливає низка факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Однак, кожний із факторів носить різний вплив на діяльність окремого підприємства, що пояснюється масштабами та специфікою діяльності.

Зважаючи на специфіку діяльності сільськогосподарських підприємств, їх рентабельність залежить від низки умов зовнішнього середовища. Зокрема, можна свідчити, що рентабельність сільськогосподарського виробництва в значній мірі залежить від кліматичних умов в певному регіоні та родючості ґрунтів, що в сукупності впливає на рівень урожайності певних сільськогосподарських культур [3, с. 85]. В результаті зростання урожайності певних сільськогосподарських культур, знижується питома вага змінних і постійних витрат на одиницю продукції, а це відповідно, веде до зменшення собівартості одиниці продукції та росту її рентабельності.

На рисунку 1 нами узагальнено головні фактори впливу на рентабельність

сільськогосподарських підприємства.

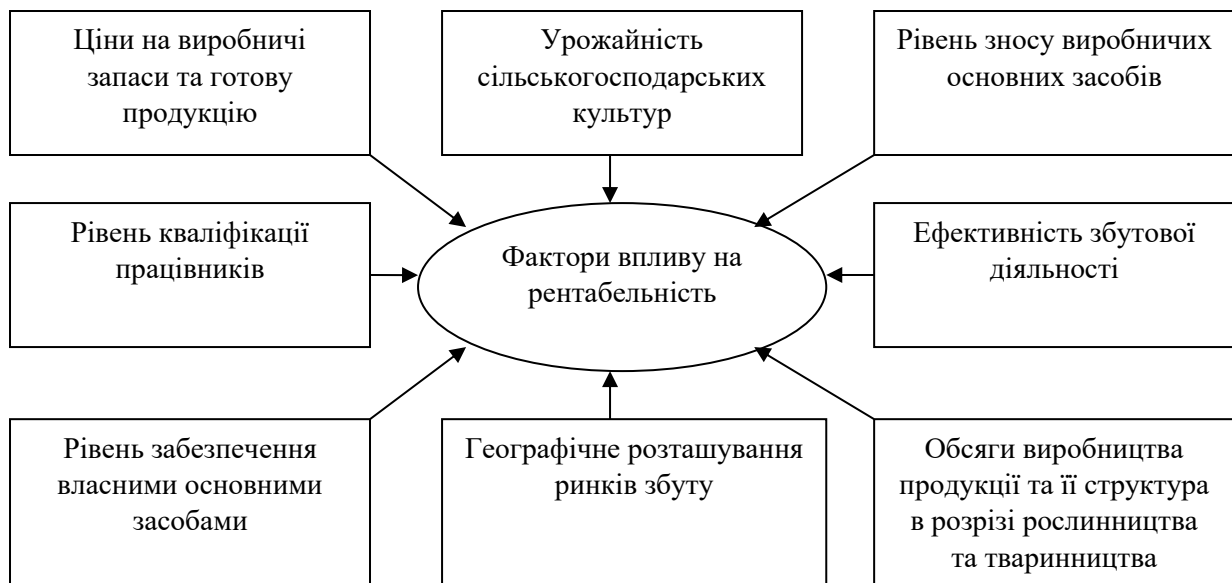

Рисунок 1 – Фактори впливу на рентабельність діяльності сільськогосподарських підприємств*

*Авторська розробка

Для того, щоб підприємство підтримувало належний рівень рентабельності і постійно реалізовувало певні заходи в даному напрямку, необхідним є управління даним процесом. В цілому, управління рентабельністю – це процес формування певних цілей, завдань та управлінських рішень, націлених на підвищення ефективності діяльності підприємства в довгостроковому періоді. Управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств є досить складним і багатограним процесом і відрізняється від даного процесу на підприємствах, приналежних до інших сфер діяльності. Це пояснюється високим ступенем операційного ризику, що присутній в діяльності підприємств аграрного сектору.

Основними цілями управління рентабельністю будь-якого підприємства є мінімізація витрат з метою максимізації прибутку і як наслідок забезпечення максимальної вартості бізнесу та запобігання банкрутству [4, с. 374].

Для сільськогосподарських підприємств, основна ціль управління рентабельністю повинна зводитись до пошуку резервів підвищення ефективності діяльності в умовах низької урожайності культур чи низьких ринкових цін на продукції аграрного сектору.

Управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств повинно відбуватись із дотриманням певних принципів, які зводяться до наступного:

- гнучкість – вміння вчасно виявити загрози зниження рентабельності, створені умовами зовнішнього середовища та розробити напрями їх усунення;
- системність – при розробці управлінських рішень варто врахувати усі сфери діяльності підприємства (тваринництво та рослинництво), збутову політику, забезпеченість ресурсами та діяльність конкурентів;
- обґрунтованість – усі управлінські рішення повинні бути обґрунтовані певними розрахунками;
- відповідність нормативно-правовій базі – усі важелі та інструменти, які будуть використані в управлінській діяльності повинні бути прийнятними на законодавчому рівні;

- дієвість – усі пропонувані управлінські рішення повинні мати практичне втілення і бути доведені на практиці;

- диференційованості – необхідно розробляти різні управлінські рішення та застосовувати диференційовані заходи в напрямку їх досягнення, щоб можна було бачити різні результати управління і вибирати з усіх найбільш прийнятні;

- терміновості – необхідно розробляти управлінські заходи, націлені як на короткий так і на довгий термін отримання результату.

Для забезпечення ефективного управління рентабельністю будь-якого підприємства, необхідно формувати чіткий механізм, у якому будуть враховані усі аспекти заданого управлінського процесу. Формування механізму управління рентабельністю підприємств повинно відбуватись із врахуванням усіх його складових, чільне місце серед яких належить певного ресурсному забезпеченню, функціям, методам, принципам, завданням, важелям та інструментам. Схематичне зображення структури механізму управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств подано на рисунку 2.

Для забезпечення ефективності управління рентабельністю сільськогосподарських підприємства, важлива роль відводиться програмно-технічному, нормативно-правовому, ресурсному та обліково-аналітичному забезпеченню, яке є основою для проведення аналізу, оцінки, формування та реалізації управлінських рішень. Програмно-технічне забезпечення включає наявність нової техніки та різних новітніх технологій, які здатні швидко та якісно обробляти інформацію. Однак, більшість сільськогосподарських підприємств, відчуваючи нестачу фінансових ресурсів, не в змозі забезпечити свою діяльність новітніми прогресивними технологіями збору та обробки інформації, що відповідно знижує ефективність даного процесу управління.

Нормативно-правове забезпечення управлінського процесу полягає у наявності різних інструкцій, методичних рекомендацій, Законів України, указів Президента, наказів та розпоряджень, виданих міністерствами, відомствами, що регулюють діяльність підприємств сільського господарства. Разом з тим до нормативно-правового забезпечення належать установчі документи, видані підприємствами. Нестабільність нормативно-правової бази є також одним із негативних чинників забезпечення ефективності управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств [5, с. 124].

Ресурсне забезпечення включає у себе усі наявні ресурси в діяльності підприємства, які здатні забезпечувати його функціонування, розробку та прийняття управлінських рішень. До цієї групи забезпечення можна віднести матеріальні, трудові, нематеріальні та фінансові ресурси, обсяг і якісні характеристики яких є вагомими складовими забезпечення управління рентабельністю та її підвищення. Дана складова забезпечення управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств також не в повному обсязі здатна задовольнити усі управлінські цілі, оскільки підприємства даної сфери функціонування відчувають нестачу фінансових ресурсів і характеризуються наявністю трудових ресурсів низької кваліфікації. Разом з тим, більшість сільськогосподарських підприємств мають застарілі основні засоби, які на 100% є зношеними, що відповідно зменшує рівень забезпечення управлінського процесу якісними та новітніми матеріальними ресурсами.

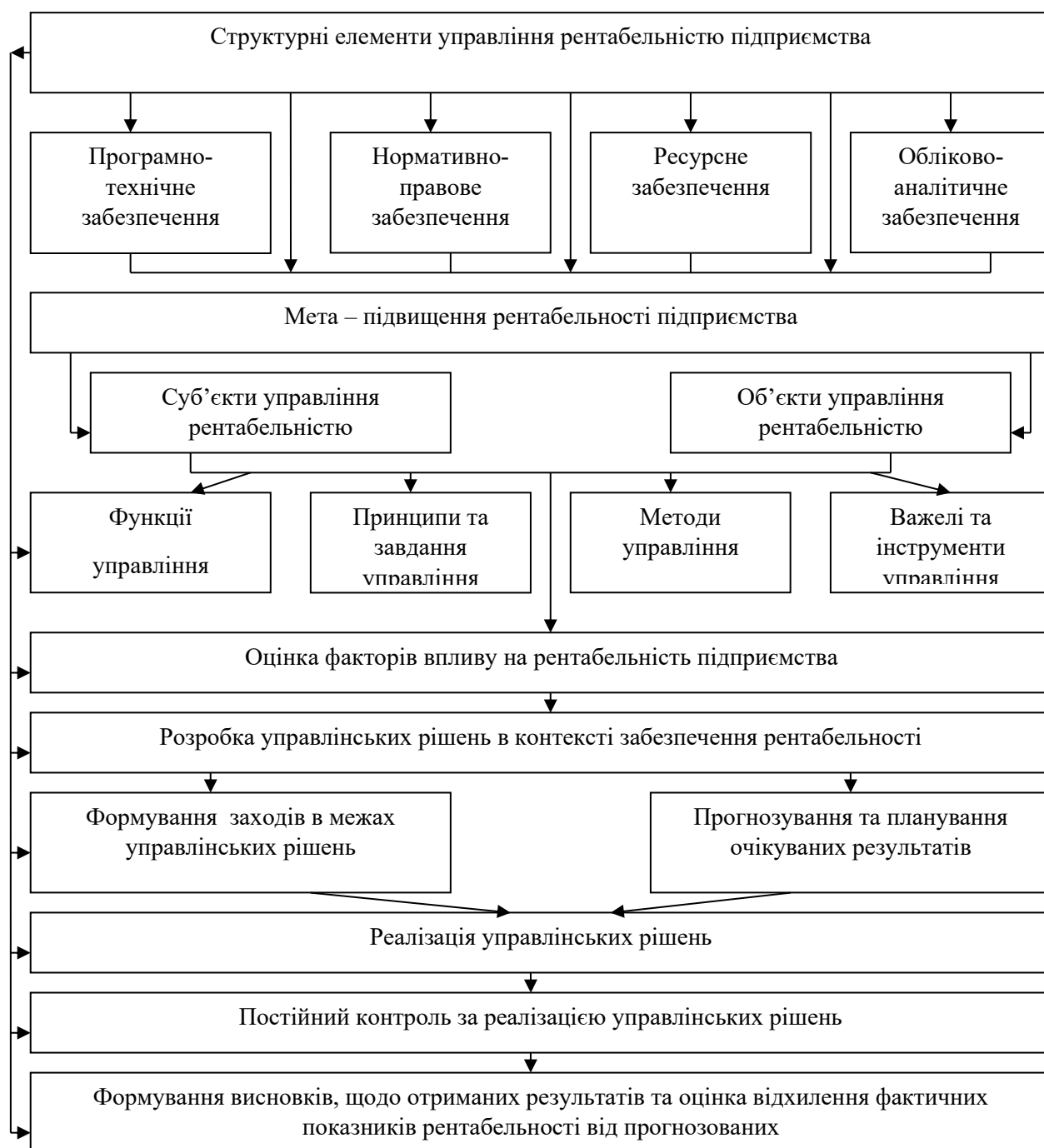

Рисунок 2 – Структура механізму управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств*

*Авторська розробка

Обліково-аналітичне забезпечення управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств включає усі показники діяльності, які відображаються у бухгалтерській, фінансовій, податковій та статистичній звітності суб'єктів господарювання і від їх достовірності залежить правильність та ефективність прийнятих рішень, а також результати управління.

Основними методами управління рентабельністю, які є складовими механізму є: фінансування, ціноутворення, оподаткування, кредитування, амортизація, інвестування.

Кожен метод обирається залежно від потреба підприємства, які виникають у процесі реалізації управлінських рішень.

Інструментами управління рентабельністю виступають усі показники рентабельності, які підприємство розраховує за результатами своєї діяльності і які є критеріями ефективності його роботи, а також обсяг прибутку, доходів та витрат.

Важелями впливу на процес управління рентабельністю на сільськогосподарських підприємства є ціни, ставки податків та зборів, відсоткові ставки за кредитами, ставка амортизаційних відрахувань, ставки орендної плати, пропорції розподілу чистого прибутку.

Практичне застосування тих чи інших методів, інструментів та важелів механізму управління рентабельністю дозволяє розробити управлінські рішення та визначити ключові шляхи підвищення рентабельності.

Бержанір І.А., Гвоздей Н.І. та Улянич Ю.В. досліджуючи роль рентабельності в діяльності підприємства, визначають, що для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно формувати різні ціни та виробничі запаси та готову продукцію, залежно від території на якій знаходиться підприємство, що дасть змогу вирівняти норму рентабельності різних сільськогосподарських підприємств та усунути неправомірно високий рівень прибутковості окремих із них [6, с. 62]. З цією думкою не можна погодитись в повній мірі, тому що усі підприємства повинні мати рівні умови на ринку сировини та готової продукції. Однак на нашу думку, для тих підприємств сільського господарства, що знаходяться на території з мінливими кліматичними умовами чи низькою родючістю ґрунтів, необхідно створювати сприятливі умови фінансування на державного рівні і надавати різного роду дотації для підтримання їх стабільності і оптимального рівня прибутковості.

На нашу думку, основними напрямками досягнення високого рівня рентабельності підприємств сільського господарства є:

- зменшення витрат на придбання мінеральних добрив, засобів захисту рослин, дизельного палива за рахунок купівлі великими партіями і отримання знижки до ціни в умовах негайної оплати покупки;
- оптимізація витрат на виробництво продукції рослинництва, шляхом зменшення непродуктивних витрат в умовах підживлення ґрунтів та обробки посівних площ;
- зменшення собівартості продукції тваринництва в результаті використання більш дешевших кормів;
- зменшення витрат на зберігання готової продукції рослинництва на складах за рахунок уникнення її псування;
- використання власних основних засобів, що дозволить зменшити витрати на оренду;
- використання новітніх основних засобів, що дозволить забезпечити економію матеріальних ресурсів;
- страхування ризиків в сільському господарстві, що дозволить зменшити витрати в результаті несприятливих кліматичних умов;
- диференціація діяльності в розрізі виробництва різних сільськогосподарських культур, що дозволить зменшити ризики втрати прибутку в умовах різної цінової політики на ринку готової продукції;
- формування ефективної маркетингової політики, що дозволить збувати готову продукцію за більш вигідними цінами;
- підвищення кваліфікації працівників, що дозволить більш правильно та чітко планувати собівартість і швидко усувати проблеми зниження прибутковості.

Висновки. Підсумовуючи результати наукового дослідження, для кожного сільськогосподарського підприємства, вибір тих чи інших напрямів підвищення

рентабельності досить різниться, що обумовлено їх особливими умовами функціонування, різним географічним розміщенням та обсягами і структурою діяльності. Визначено, що рентабельність підприємства – це узагальнюючий відносний показник ефективності діяльності, який дає змогу оцінити розмір прибутку на кожен гривню вкладену в роботу суб'єкта господарювання і виступає індикатором стабільного і успішного його функціонування. В умовах управління рентабельністю аграрних підприємств необхідно завжди мати розроблені стратегії забезпечення прибутковості, які будуть пристосовані до різних умов їх функціонування та матимуть гнучку позицію в напрямку зміни головних факторів впливу на виробничий процес в сільському господарстві.

Авторські внески

Концептуалізація: Олександренко Ірина, Вальчишина Вікторія

Зберігання даних: Олександренко Ірина, Вальчишина Вікторія

Формальний аналіз: Олександренко Ірина, Вальчишина Вікторія

Придбання фінансування: Олександренко Ірина, Вальчишина Вікторія

Розслідування: Олександренко Ірина, Вальчишина Вікторія

Методика: Олександренко Ірина, Вальчишина Вікторія

Ресурси: Олександренко Ірина, Вальчишина Вікторія

Нагляд: Олександренко Ірина, Вальчишина Вікторія

Підтвердження: Олександренко Ірина, Вальчишина Вікторія

Візуалізація: Олександренко Ірина, Вальчишина Вікторія

Написання: Олександренко Ірина, Вальчишина Вікторія

Список бібліографічного опису:

1. Черниш С.С. Організаційно-методичні аспекти аналізу рентабельності. *Інноваційна економіка*. 2013. №6 (44). С. 305-309.
2. Каминський П.Д. Прибуток та рентабельність як показники ефективності діяльності підприємства. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки*. 2016. №64. С. 160-167.
3. Логвинова М.О. Рентабельність сільського господарства Харківської області як показник його економічної ефективності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2018. Вип. 8. С. 84-91.
4. Мартиненко В.П., Кушик І.Л. Управління рентабельністю сільськогосподарських підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 370-374.
5. Ларіонова К, Капінос Г. Механізм управління прибутком підприємства. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. №1. С. 12-128.
6. Бержанір І.А., Гвоздей Н.І., Улянич Ю.В. Рентабельність як основний показник оцінки діяльності підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. №1(2). С. 58-62.

Reference:

1. Chernysh S.S. (2013). Organizational and methodological aspects of profitability analysis. *Innovative economy*. No.6 (44). P. 305-309. [in Ukrainian].
2. Kaminsky P.D. (2016). Profit and profitability as indicators of enterprise performance. *Bulletin of the Mykhailo Tugan-Baranovsky Donetsk National University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences*. No. 64. P. 160-167. [in Ukrainian].
3. Logvynova M.O. (2018). The profitability of agriculture in the Kharkiv region as an indicator of its economic efficiency. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Geographical sciences*. Vol. 8. P. 84-91. [in Ukrainian].
4. Martynenko V.P., Kushyk I.L. (2017). Management of the profitability of agricultural enterprises. *Global and national economic problems*. Vol. 17. P. 370-374. [in Ukrainian].
5. Larionova K, Kapinos G. (2022). Mechanism of enterprise profit management. *Modeling the development of the economic systems*. No. 1. P. 12-128. [in Ukrainian].
6. Berzhanir I.A., Gvozdei N.I., Ulyanich Yu.V. (2015). Profitability as the main indicator of enterprise performance evaluation. *Problems and prospects of entrepreneurship development*. No. 1(2). P. 58-62. [in Ukrainian].

Дата подання публікації 05.01.2023р.